POČÁTEČNÍ ODBORNÉ VZDĚLÁVÁNÍ V RÁMCI CELOŽIVOTNÍHO UČENÍ

OLGA KOFROŇOVÁ

Na konci r. 1998 byl ve VÚOŠ dokončen projekt zaměřený na zhodnocení předpokladů našeho systému počátečního odborného vzdělávání realizovat ideu celoživotního učení. Výsledkem řešení projektu je syntetická studie zpracovaná na základě analytického materiálu obsaženého v 6 dílčích studiích a několika zprávách o empirických šetřeních. Jejím těžištěm je nástin strategie rozvoje počátečního odborného vzdělávání z hlediska potřeb celoživotního učení v horizontu 5 - 10 let a návrhy na změny v tomto systému vzhledem k potřebám celoživotního učení. Informacím o řešení uvedeného projektu a syntetické studii je věnován tento příspěvek.

Cíle, postup a metody práce při řešení projektu

Idea celoživotního učení se v současné době stává programovou strategií rozvoje vzdělávacích systémů vyspělých zemí. Také mezinárodní organizace (OECD, EU) kladou svým členským zemím náročné cíle „učinit celoživotní vzdělávání realitou pro všechny". Vzhledem k tomu je potřebné také v ČR postupně vytvořit efektivní mechanismy, které by již dlouhodobě existující ideu skutečně uvedly do života. Problematika celoživotního učení je velmi komplexní, zahrnuje systém počátečního a dalšího vzdělávání, stejně jako formální (školské), tak i neformální vzdělávání. Projekt se proto ani nemohl zabývat celým komplexem otázek spojených s rozvojem celoživotního učení, ale zaměřuje se pouze na určitý výsek, tj. **zhodnocení předpokladů systému počátečního odborného vzdělávání v ČR realizovat ideu celoživotního učení** a návrh **strategie dalšího rozvoje** tohoto systému pod zorným úhlem celoživotního učení. Projekt pokrývá tuto problematiku v oblasti **vzdělávacích cest, kurikula, certifikace, zjišťování kvalifikačních požadavků a vazby na trh práce.**

Řešení projektu bylo časově rozloženo do r. 1997 - 98. V roce 1997 byla řešena **analytická část projektu.** Byly zpracovány dílčí studie, které se snažily hledat odpovědi na otázky: Jaké jsou dosavadní předpoklady a překážky v oblasti počátečního odborného vzdělávání k realizaci ideje celoživotního učení? Jak se tato idea promítá do systémů počátečního odborného vzdělávání v zahraničí? Jaké vyžaduje realizace této ideje změny v dosavadním uspořádání počátečního odborného vzdělávání v ČR?

V roce 1998 bylo těžiště řešení ve zpracování **syntetické studie,** která se zaměřuje na to, jaké změny si vyžádá realizace koncepce celoživotního učení v systému existujícího počátečního odborného vzdělávání ve středních školách v ČR. Syntetická studie je shrnutím získaných poznatků z dílčích studií a empirických šetření, zpracovaných v rámci projektu, ale pracuje i s výsledky dalších projektů, z nichž nejvýznamnější je projekt PHARE „Reforma odborného

vzdělávání" a jeho závěrečný dokument „Program transformace odborného vzdělávání - Další kroky transformace".

Dosažené výsledky řešení projektu

V rámci projektu byl tedy celkově **zhodnocen vývoj** počátečního odborného vzdělávání po r. 1989 z hlediska potřeb celoživotního učení, a to i v mezinárodním kontextu. Těžištěm je nástin **strategie rozvoje** počátečního odborného vzdělávání z hlediska potřeb celoživotního učení a **návrhy na změny** v tomto systému vzhledem k potřebám celoživotního učení. Na základě analýzy v dílčích studiích byla následně navržena **následující opatření** v systému počátečního odborného vzdělávání, která jsou podstatná **z hlediska naplnění strategie rozvoje** počátečního odborného vzdělávání jako vstupní etapy celoživotního učení.

Opatření k posílení prostupnosti a flexibilnímu uspořádání vzdělávacích cest:

- vytvořit možnosti variabilnější konstrukce vzdělávacích programů (větvené, stupňovité), zejména s ohledem na možnost korekce volby vzdělávací trasy;
- vytvářet podmínky pro možnost aplikace a postupné rozšiřování modulových systémů;
- vytvořit vzdělávací, resp. kvalifikační programy pro žáky, kteří nepokračují po ukončení povinné školní docházky ve vzdělávání nebo předčasně opouštějí vzdělávání bez získání první kvalifikace;
- vytvářet předpoklady pro realizaci dalšího vzdělávání ve školských zařízeních.

Opatření k posílení relevance a kvality kurikula:

- vytvářet metodické materiály a podpůrné programy pro rozvoj klíčových dovedností a projektové výuky;
- vytvářet podpůrné programy pro zvýšení úrovně vybavenosti škol výpočetní technikou;
- koncipovat vzdělávací programy se širokým profilem absolventa.

Opatření k transparentnosti certifikace:

- vytvořit systém výstupních kvalifikací ve spolupráci se sociálními partnery, který by umožnil lepší komunikaci mezi sférou kvalifikované práce a odborného vzdělávání;
- uznat získání určité, byť dílčí kvalifikace již při absolvování části vzdělávacího programu nebo při neúspěchu u závěrečné, resp. maturitní zkoušky.

Opatření k zachování rovného přístupu ke vzdělání v průběhu celého života:

- posílit význam profesní orientace a přípravy pro volbu povolání v kurikulu na základní i střední škole, v oblasti výchovného poradenství a při řešení problematiky prevence rodinné a sociální patologie;
- posílit vliv profesního poradenství v průběhu celého života;
- vytvářet podpůrné programy pro usnadnění přechodu mládeže ze školy do praxe.

Opatření k posílení souladu odborného vzdělávání a kvalifikačních požadavků profesí:

- připravit projekt průběžného zjišťování kvalifikačních požadavků profesí ve spolupráci sféry práce a odborného vzdělávání;
- studovat a využívat metody prognózování budoucích kvalifikačních požadavků profesí a šíře oblasti kvalifikované práce ve spolupráci s odborníky ze zaměstnavatelské sféry a z oblasti prognózování vztahů mezi hospodářstvím a kvalifikovanou prací;
- vypracovat metody využívání různých zdrojů informací o kvalifikačních požadavcích profesí pro potřeby odborného vzdělávání;
- vytvořit koordinační a pracovní středisko pro shromažďování a zpracovávání informací o kvalifikačních požadavcích profesí a pro jejich transformaci do podoby profesních standardů.

Opatření k omezení nesouladu struktury odborného vzdělávání a potřeb trhu práce:

- studovat a využívat metody prognózování vývoje hospodářství a faktorů (ekonomických, demografických ap.) trhu práce ve spolupráci s odborníky ze zaměstnavatelské sféry a z oblasti prognózování vztahů mezi hospodářstvím a kvalifikovanou prací;
- informovat soustavně a systematicky vzdělávací zařízení o vývoji a prognózách vývoje faktorů (ekonomických, demografických ap.) trhu práce;
- ovlivňovat vzdělávací poptávku informováním žáků a rodičů o vývoji a prognózách v uvedené oblasti včetně interpretace příslušných informací v rámci poradenských služeb, veřejných médií apod.;
- vytvářet prostor pro působení sociálních partnerů ve věcech týkajících se uplatnění zřetele k dělodobým i bezprostředním potřebám vývoje hospodářství a trhu práce ve vzdělávací sféře.

Z uvedených návrhů považujeme za důležité zdůraznit **pět doporučení**, která mají zásadní význam pro rozvoj celoživotního učení :

1. Systém výstupních kvalifikací uznávaných sociálními partnery

Systém výstupních kvalifikací by měl být otevřený průběžně obnovovaný systém, který by byl vytvářen na základě kvalifikačních požadavků formulovaných ve sféře práce pro soustavu povolání. Kvalifikační požadavky na jedno nebo více povolání by pak tvořily základní východiska pro profesní standard, tzn. výstupní kvalifikaci certifikovanou v rámci odborného vzdělávání a uznávanou sociálními partnery. Tento konsensuálně uznaný systém by pak byl využíván ve sféře vzdělávání i ve sféře práce. K příslušné kvalifikaci by pak mohly vést různé cesty, přičemž by měly být vytvořeny i mechanismy pro certifikaci příslušné kvalifikace na základě uznání kompetencí získaných i mimo formální vzdělávací systém, příp. na základě neformálního učení v praxi.

2. Rozvoj klíčových dovedností

Rozvoj klíčových dovedností (komunikace, personální a interpersonální dovednosti, řešení problémů, využívání informačních technologií, numerické aplikace) jako obecně použitelných dovedností v kontextu občanského i

pracovního života je podmínkou pro to, aby se počáteční odborné vzdělávání stalo skutečně základem pro celoživotní učení. Rozvoj klíčových dovedností by znamenal výrazné změny v pojetí vyučovacího procesu, který je stále orientován především na předávání poznatků. Podpora samostatné práce, týmové práce, projektové výuky a jiných aktivizujících metod by vyžadovala vytvářet metodické materiály a podpůrné programy a pilotní projekty pro vyučující tak, aby se ve školách postupně vytvářelo klima podporující rozvoj klíčových dovedností.

3. Modulové uspořádání vzdělávacích cest a kurikulí

Modulové uspořádání vzdělávacích cest a kurikulí by umožnilo řešení problematiky vertikální a horizontální prostupnosti. Vzdělávací modul jako samostatná jednotka výuky s přesně vymezenými cíli a kritérii hodnocení by umožnil certifikovat i dílčí kvalifikace, takže žák, který by nedokončil celý vzdělávací program by nemusel odcházet bez kvalifikace. Dále by tento systém umožnil započítat prostřednictvím kreditů dovednosti získané dříve, takže žák by nemusel např. na vyšším stupni opakovat to, co se již naučil. To by umožnilo např. zjednodušit prostupnost ze středních škol na vyšší školy a z vyšších škol na vysoké školy.

4. Informační systém

Rozhodování zájemců o celoživotním vzdělávání i institucí, které toto vzdělávání poskytují, ovlivňují informace trojího druhu, které je třeba zajistit:

a) informace o vzdělávacích příležitostech,

b) informace o situaci a prognózách vývoje na trhu práce,

c) informace o kvalifikačních požadavcích profesí a prognózách vývoje povolání.

Shromažďování, zpracovávání a poskytování těchto informací by mělo být předmětem koordinačního a informačního systému, který by propojoval zástupce sféry vzdělávání a sféry práce včetně sociálních partnerů. Jejich bezprostřední kontakt by umožňoval iniciovat inovaci, příp. vytvoření nových výstupních kvalifikací, ovlivňování vzdělávací poptávky, resp. nabídky poskytováním informací o vývoji trhu práce a podpůrné služby při přechodu mladých ze školy do práce.

5. Systém monitorování a evaluace

Pro oblast počátečního odborného a dalšího vzdělávání by bylo dále třeba vytvořit ucelený systém monitorování a evaluace. Pro hodnocení funkčnosti systému počátečního odborného a dalšího vzdělávání v kontextu celoživotního učení je potřebné soustavně monitorovat základní ukazatele, které poskytují informace o jeho fungování a vývoji. Analýza těchto informací je předpokladem pro operativní, ale zejména dlouhodobé řízení a orientaci systému uchováváním nebo změnami vývojových tendencí v rovině strategie a koncepce. To má zásadní význam i z hlediska mezinárodních srovnání. Východiskem souboru ukazatelů by proto měly být mezinárodně používané ukazatele.

Pro informaci uvádíme názvy jednotlivých zpracovaných materiálů.

Syntetická studie:

Kol.: Počáteční odborné vzdělávání v rámci celoživotního učení. Praha, VÚOŠ, 1998.

Dílčí studie:

Vojtěch, J.: Vzdělávací cesty, vývoj jejich struktury. Praha, VÚOŠ 1998.

Kofroňová, O.: Kurikulum odborného vzdělávání v rámci celoživotního učení. Praha, VÚOŠ 1998.

Jezberová, R.: Klíčové dovednosti a jejich význam pro celoživotní učení. Praha, VÚOŠ 1998.

Viceník, P.: Certifikace - prostředek komunikace mezi sférou vzdělávání a práce. Praha, VÚOŠ 1998.

Švanda, I.: Požadavky na kvalifikaci absolventů a možnosti jejich zjišťování. Praha, VÚOŠ 1998.

Strádal, J.: Vztahy trhu práce a struktury odborného vzdělávání. Praha, VÚOŠ 1998.

Zprávy z empirických šetření:

Popelková, M.: Průzkum profesní orientace žáků 8. tříd ZŠ. Praha, VÚOŠ 1997.

Úlovcová, H.: Analýza trhu práce ve vztahu k odbornému vzdělávání. Praha, VÚOŠ 1998.

Gobyová, J.: Průzkum absolventů odborného vzdělávání. Praha, VÚOŠ 1998.

AUTORKA – KONTAKT:

PhDr. Olga Kofroňová

Výzkumný ústav odborného školství,

Praha